

Vefeyat Obituary

Muhammed Kutub (1919-2014)

رموز، وألغاز، لشتى العواطف
ترانيم إخلاص، ورياً تآلف
لآمالي القصوى التي لم تشارف
وجدتك رمزاً للأمانى الصوادف
وأنت امتدادي في الحياة وخالفي
أعيش لألقى منك إحساس عاطف؟
وباعث أيامي العذاب السوالف
لتبقى على الأيام رمز عواطفني

”أخي“ ذلك اللفظ الذي في حروفه
”أخي“ ذلك اللحن الذي في رنينه
”أخي“ أنت نفسي حينما أنت صورة
تمنيت ما أعيى المقادير، إنما
فأنت عزائي في حياة قصيرة
تخذتك لي ابناً، ثم خدناً، فيا ترى
على أيما حال أراك مخلدي
فدونك أشعاري التي قد نظمتها

Seyyid Kutub¹

Dünyanın tanıdığı iki Kutub'dan biri olan yazar ve düşünür Muhammed Kutub, geride çileli bir hayat, onlarca eser ve yetiştirdiği çok sayıda talebe ve fikir takipçisi bırakarak 4 Nisan 2014 Cuma sabahı Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde, 95 yaşında dünyaya gözlerini yumdu. Kendisi hem 1966'da idam edilen Seyyid Kutub'un kardeşi olması, hem de yazdığı onlarca eserin

1 Seyyid Kutub'un 1935'te yazdığı *eş-Şâtiü'l-mechûl* başlıklı divanını kardeşi Muhammed Kutub'a ithaf ettiği “el-İhdâ” başlıklı kısım.

Türkçeye tercüme edilmesi dolayısıyla Türkiye’de iyi tanınan bir mütefekkir-di. 1950’li yıllardan itibaren kaleme aldığı eserlerinin hemen hepsi defalarca Türkçeye tercüme edilmiş, çok sayıda baskıları yapılmıştır. Gerek ele aldığı konular gerekse anlaşılır üslûbu onun en çok okunan çağdaş İslâm düşünür-leri arasında yer almasını sağlamıştır.

Muhammed Kutub 26 Nisan 1919 tarihinde Mısır halkının İngiliz işgaline karşı ayaklandığı sırada Asyût vilâyetine bağlı Mûşâ köyünde dünyaya geldi. Hizbü’l-vatanînin üyesi olan babası Kutub İbrâhim eş-Şâzelînin o sıralarda “Köylü Ayaklanması” diye bilinen isyanın köydeki önde gelenlerinden birisi olması ihtimali kuvvetlidir. Zira evleri köyün ilmi ve siyâsî merkezi haline gelmişti.² Anneleri Fatıma Osman ise âlim şahsiyetlerin yetiştiği bir aileye mensuptu. Bunlardan birisi de Seyyid ve Muhammed Kutub’un yetişmesinde etkili olan dayıları şair, edip, gazeteci ve siyasetçi Ahmed Hüseyin Osman el-Mûşâdır. Muhammed Kutub, hayatı üzerinde en etkili şahsiyetlerden birinin kendinden yaklaşık on üç yaş büyük ağabeyi Seyyid olduğunu ifade etmiştir. Ağabeyi ile Kahire’ye giderek ilk ve ortaöğrenimini burada tamamlayan Muhammed Kutub, ağabeyinin tavsiyesiyle liseden sonra kaydolduğu Mısır Üniversitesi (bugünkü ismiyle Kahire Üniversitesi) İngiliz Filolojisi bölümünden 1940 yılında mezun oldu. Daha sonra Yüksek Öğretmen Okulu’na (Ma’hedü’t-terbiyeti’l-âli li’l-muallimîn) girdi ve buradan da 1941 yılında psikoloji ve eğitim diploması (pedagojik formasyon belgesi) aldı. Öğrenciliği sırasında edebiyatla da ünsiyet kurdu ve ağabeyi vasıtasıyla başta Abbas Mahmûd el-Akkâd olmak üzere çok sayıda edebiyatçı ve mütefekkirle tanıştı, Batılı yazarları okudu. Kendisi gençlik döneminde Freud’a hayran olduğunu, fakat daha sonraları derinlemesine okumaları sonucu bu hayranlığının geçtiğini ifade etmiştir.³

Muhammed Kutub öğrenim hayatını tamamladıktan sonra dört yıl İngilizce öğretmenliği yaptı. Ardından bir süre Mısır’ın millî kütüphanesi olan Dârü’l-kütübî’l-Mısıriyye’de çalıştıktan sonra Maarif Bakanlığı’nda mütercimlik yapmaya başladı. Bir müddet sonra da Mısır Yüksek Öğrenim Bakanlığı bünyesindeki Kültür İşleri Bölümü’ne tayin edildi (Vizâretü ta’lîmi’l-âli). Burada “1000 kitap” projesinin başına geçti ve çok sayıda kitabın basılmasını sağladı. Muhammed Kutub bu dönemde Batı’daki materyalist fikir akımlarını detaylı bir şekilde incelemiş ve bunları eleştiren *el-İnsân beyne’l-maddiyye*

2 Salâh Abdülfettâh el-Hâlîdî, *Seyyid Kutub: el-Edibün-nâkîd ve’l-dâiyetü’l-mücâhid ve’l-müfekkîru’l-müfessîru’r-râid* (Dımaşk: Dârü’l-kalem, 1421/2000), s. 52.

3 1974’te *el-Gurebâ* dergisi için verdiği mülakat. Bk. Muhammed Kutub, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, çev. Akif Nuri (İstanbul: Fikir Yayınları, 1979), s. 5-6.

ve'l-İslâm (1950)⁴ isimli bir kitap kaleme alarak fikir dünyasına ilk ciddi adımını atmıştır.

1940'lı yılların sonu onun ayrıca İhvân-ı Müslimîn hareketiyle tanıştığı dönem oldu. Fakat ağabeyinin aksine bu dönemde teşkilâta girmedi. 1952 askerî darbesi ve sonrasındaki gelişmeler bütün Mısırlılar gibi Kutub kardeşler için de bir dönüm noktası oluşturdu. Muhammed Kutub bu dönemin önemli şahitleri arasındadır. Cemal Abdünnâsır ve ağabeyi Seyyid Kutub arasında bazen tartışma bazen de fikir alışverişi tarzında geçen konuşmalara muttali olmuş, başlangıçta müttefik olan Hür Subaylar ve İhvân-ı Müslimîn'in sonradan nasıl fikir ayrılığına düştüklerini kendisiyle yapılan mülakatlarda anlatmıştır.⁵

Ekim 1954'te Cemal Abdünnâsır'a karşı girişilen başarısız suikasttan sonra pek çok İhvan mensubuyla birlikte ağabeyi Seyyid gibi Muhammed Kutub da tutuklandı. Kendisi daha sonraları bu sırada sadece Seyyid Kutub'un kardeşi olduğu için tutuklandığını ifade etmiştir. Muhammed Kutub birkaç ay içerisinde serbest kalırken ağabeyi hapiste tutuldu. Bu olaylar Muhammed Kutub'un fikir hayatında da önemli değişikliklere sebep oldu. Kendi ifadesiyle o güne kadar hayatında edebiyat ve şiir önemli bir yer tutarken bundan sonra İslâm karşıtı faaliyetlere karşı bilfiil çalışmaya ve İhvân-ı Müslimîn içerisinde yer almaya karar verdi.⁶ Yaklaşık on yıllık bir sürede ona yakın kitap yazdı; bu kitapların birçoğu İhvan mensuplarının el kitabı haline geldi: *Şühuhât havle'l-İslâm*;⁷ *Kabesât mine'r-resûl*;⁸ *Ma'irketü't-tekâlîd*;⁹ *Hel Nahnü müslimûn?*;¹⁰ *Fi'n-Nefs ve'l-müctema*;¹¹ *Câhiliyyetü karnî'l-işrîn*;¹² *Menhecü't-terbiyeti'l-İslâmiyye*;¹³ *et-Tetavvür ve's-sebât fi hayâti'l-beşeriyye*.¹⁴

4 *İslâm ve Materyalizme Göre İnsan*, çev. Kemal Sandıkçı – M. Akif Aydın (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1972).

5 <http://www.alanba.com.kw/absolutenmnew/templates/print-article.aspx?articleid=315714&zoneid=14> (erişim: 18.06.2014).

6 1974'te *el-Gurebâ* dergisi için verdiği mülakat. Bk. Kutub, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, s. 7-8.

7 *İslâm'ın Etrafındaki Şüpheler*, çev. Ali Özek (İstanbul: Çağaloğlu Yayınları, 1965).

8 *Peygamberden İktibaslar*, çev. Akif Nuri – Kemal Sandıkçı – Mehmet Süslü (İstanbul: Fikir Yayınları, 1972); *Peygamber'den Parıltılar*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2007).

9 *Taklitlerin Çarpışması*, çev. Erol Ayyıldız (İstanbul: İrfan Yayınları, 1967); *Gelenekler Çatışması*, çev. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1985).

10 *Biz Müslüman mıyız?* çev. Mustafa Mutlu (Ankara: Hilal Yayınları, 1970).

11 *İslâm'da Fert ve Cemiyet*, çev. Mehmet Süslü (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979).

12 *Yirminci Asrın Cahiliyyeti*, çev. M. Hasan Beşer (Ankara: Hilal Yayınları, 1967); *20. Asrın Cahiliyyeti*, çev. Ali Yakup Cenkciler – Osman Öztürk (İstanbul: Çağaloğlu Yayınları, 1967); *20. Asrın Cahiliyyeti*, çev. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Beka Yayınları, 2007).

13 *İslâm Terbiye Metodu ve Ahlâk Sistemi*, çev. Ali Özek (I. cilt, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1975).

14 *Tekâmül mü Soysuzlaşma mı*, çev. Salih Uçan (I. cilt, İstanbul: [Latin Matbaası] 1971; II.

Muhammed Kutub o dönemde farklı bir çalışmanın içinde de yer aldı. Hapiste bulunan ağabeyi Seyyid Kutub'un gözden geçirerek yeniden kaleme almaya başladığı *Fî Zilâlî'l-Kur'ân* başlıklı tefsirinin müsveddelerini kendisinden alarak yayınevini sahibi Hac Vehbe'yle birlikte gizlice redakte etmeye başladı. *Fî Zilâlî'l-Kur'ân* bu şekilde 1960-1963 yılları arasında 8 cilde ulaşmıştı.¹⁵ 15 yıla mahkûm olan Seyyid Kutub Irak Devlet Başkanı Abdüsselâm Ârif'in girişimiyle Mayıs 1964'te serbest bırakıldı. Fakat Kutub ailesinin sevinci uzun sürmedi, aileyi daha büyük bir dram bekliyordu. Bu sefer de Muhammed Kutub 30 Temmuz 1965'te "Tanzim 1965" isimli gizli bir örgüt kurduğu suçlamasıyla tutuklandı.¹⁶ Kendisinden sonra Seyyid Kutub ve kız kardeşleri ile yeğenleri de tutuklandılar. Uzun süren yargılama sonucunda Seyyid Kutub üç arkadaşıyla birlikte idam cezasına çarptırıldı ve cezası 29 Ağustos 1966'da infaz edildi. Muhammed Kutub ise 1971'e kadar hapiste kaldı.¹⁷ Muhammed Kutub daha sonraları kendisinin ve ağabeyinin 1965'te tutuklanmalarının sebebinin *Câhiliyyetül-karnî'l-ısrîn* ve *Meâlim fî't-tarik* başlıklı eserlerinin Batı'da radikal bulunarak haklarında eleştirel yazıların yazılması ve bunun ardında istihbarat örgütlerinin bulunmuş olabileceğini ifade etmiştir.¹⁸

Cemal Abdünnâsır'ın vefatından sonra cumhurbaşkanı seçilen Enver Sedat'ın hapisten çıkarttığı İhvân-ı Müslimîn mensuplarının birçoğu gibi Muhammed Kutub da 17 Ekim 1971'de hapisten çıktıktan sonra Suudi Arabistan'a gitti. Mekke'de Kral Abdülaziz Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde (Külliyetü's-şeria) ders vermeye başladı. 1973'te evlendi ve bu evlilikten üç çocuğu dünyaya geldi. Muhammed Kutub hayatının bundan sonraki döneminde tedrisat ve telif faaliyetlerini birlikte yürüten velud yazarlardan oldu. Pek çok kitap ve makale kaleme aldı; ayrıca onlarca yüksek lisans ve doktora tezi yönetti, talebe yetiştirdi. Başta Arap ülkeleri olmak üzere, Doğu'da ve Batı'da birçok ülkede toplantılara ve konferanslara katıldı. Suudi Arabistan liseleri ve üniversitelerinde okutulmak için ders kitabı hazırlaması ve 1988'de Uluslararası Kral Faysal İslâmî Araştırmalar Ödülü'ne layık bulunması onun görüşlerine verilen değeri göstermektedir. Muhammed Kutub burada yazdığı eserlerde de genel olarak Müslümanları itikadî ve sosyal açıdan irdelemeye,

cilt, İstanbul: Ekin Yayınevi, 1972); *Evrîm ve Değişmezlik*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları 2013).

15 Safynaz Kazem, "Hagg Wahba: Reference Work", *Al-Ahram*, <http://weekly.ahram.org.eg/2000/513/profile.htm>.

16 Abdullah er-Reşîd, "Seyyidü medineti'l-hâkimiyye, Evrâku Muhammed Kutub 1: Muhammed Kutub, el-Lâibü'l-hafî fi tanzim 1965", *eş-Şarku'l-evsat*, 12955 (18 Mayıs 2014).

17 Kutub ailesinin hapsi hakkında bk. Câbir Rizk, *Mezâbihu'l-İhvân fi sücûni Nâsır* (Kahire: Dârü'l-İtisam, 1978), 140 vd.

18 Rizk, *Mezâbihu'l-İhvân*, s. 36.

mevcut dünya sistemini ve sömürgeciliği eleştirmeye devam etti. Özellikle *Rekâizü'l-îmân* (1417)¹⁹ başta olmak üzere, bu dönem yazdığı eserlerinde akidevî mânada selefci denebilecek görüşlerinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Tasavvufu sert bir dille eleştirmesi, onu Müslümanların içine düştüğü olumsuz durumun baş sorumlularından görmesi, geleneksel akide ve muamelat ayırımını eleştirmesi dikkat çekicidir. Fakat bunu sadece yaşadığı ülkeyle bağlantılı düşünmek, onun düşünce sistemine haksızlık olur. *Vâkıunâ'l-muâsır*'da (1977),²⁰ özellikle Müslümanların son iki yüzyılda içine düştüğü durumun sebeplerini ve sonuçlarını ele almış, Batı'da ortaya çıkan demokrasi, komünizm, laiklik, rasyonalizm, milliyetçilik, hümanizm ve ateizm gibi kavram ve düşünceleri ve bunların Müslümanlara yansımaları *Mezâhib fikriyye muâsıra* (1983)²¹ başlıklı eserinde ele almıştır. Pek çok neo-selefci düşünür gibi Muhammed Kutub da sahabe sonrası İslâm tarihini, istisnaları olsa da, bir nevi sapma ve çöküş tarihi olarak görmüştür. Ona göre Müslümanların içinde bulunduğu sapma, zaman içinde ahlâkî boyutu da aşarak dinin temel ilkelerine ve kavramlarına kadar ulaşmıştır. Her şeyden önce bu kavramların gerçek mânasını ortaya koymak gerekmektedir. Bunun için kaleme aldığı *Mefâhîm yenbeğî en tûsahhah* (1987)²² başlıklı kitabında Lâ ilâhe illallah, ibadet, kaza-kader, dünya-âhîret, uygarlık ve dünyanın imarı kavramlarının ona göre gerçek mânalarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Muhammed Kutub, Suudi Arabistan'da güncel siyasetten uzak kalmakla birlikte, bazı Batılı yazarlara göre 1970'li yıllarda Vehhâbîlik ile İhvân-ı Müslimîn ideolojisinin birleşmesi sonucu burada ortaya çıkan Sahvî hareketin ideolojik mimarıdır. Öyle ki kendisine "Sahve şeyhi" unvanı bile verilmiştir.²³ 1990'lı yıllarda bölgede meydana gelen hadiseler Muhammed Kutub'un hayatını da doğrudan etkiledi. Özellikle Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali sonrasında ABD askerlerinin Suudi Arabistan'a konuşlanması, İslâmî hareketler tarafından sert bir şekilde eleştirilmişti. Sahvî hareketle Suudi yetkililerin karşı karşıya gelmesi sonucu 1996'da elli kadar üniversite hocasının işine son verildi ve ülke dışına çıkmaları istendi. Bunların arasında o güne

19 *Tevhid*, çev. Nureddin Yıldız (İstanbul: Risale yayınları, 1987); *İslam İnanıcı* (İstanbul: Risale Yayınları, 2000).

20 *Çağdaş Konumumuz*, çev. Salih Uçan (İstanbul: Dünya Yayınları, 1987).

21 *Çağdaş Fikir Akımları*, I-III, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 1986).

22 *Düzeltilmesi Gereken Kavramlar*, çev. Nureddin Yıldız (İstanbul: Risale Yayınları, 1988).

23 Stéphane Lacroix, *Awakening Islam: The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia*, çev. George Holoch (Cambridge: Harvard University Press, 2011), s. 52, 53; *Zemenü's-Sahve: el-Harekâtü'l-İslâmiyyeti'l-muâsıra fi's-Suûdiyye*, çev. Abdülhak es-Semmûrî (Beyrut: Şebeketü'l-Arabiyye li'l-ebhâs ve'n-neşr, 2012), s. 76; Muhammed Süleyman, "Muhammed Kutub nemûzecen", *el-Asr*, 17 Mayıs 2002, <http://alasar.ws/articles/view/2332>.

kadar çalışmaları resmî makamlarca takdirle karşılanan Muhammed Kutub da bulunuyordu. Kutub, Katar'da yaşayan Mısır asıllı âlim, hemşehrisi Yûsuf el-Kardâvî'nin yanına gitti ve bir müddet orada yaşadı.²⁴ Onun Katar'daki üniversitede hoca olarak kalma teklifini Beytullah'a yakın yaşamak istediği için kabul etmedi. Suudi yetkililer nezdinde yapılan girişimler sonucunda herhangi bir işle meşgul olmamak şartıyla dönmesine izin verildikten sonra tekrar Mekke'ye yerleşti.²⁵

Muhammed Kutub'u derinden etkileyen konulardan biri de birçok eserinde ele aldığı Filistin meselesinin yanı sıra, 1990'lı yılların başında Bosna-Hersek'te Müslümanların katledilmesi hadisesidir. Nasıl olup da Avrupa'nın ortasında bütün dünyanın gözü önünde böyle bir olayın yaşanabildiğini sorguladı ve bunun neticesinde *Dürûs fî mihneti'l-Bosna ve'l-Hersek* (1994)²⁶ başlıklı kitabını kaleme aldı.

ABD'deki 11 Eylül hadiselerinden sonra Muhammed Kutub tekrar Batılı yazarların eleştiri oklarına hedef oldu. Bazı radikal örgütlerin yöneticilerinin 1970'li yıllarda hocası olduğu ve onları radikalizme ittiği gerekçesiyle eleştirilirken,²⁷ bunlardan etkilenen bazı Arap yazarlar da onu aşırılığa giden (mutatarrif) talebeler yetiştirmiş olmakla itham ettiler.²⁸

Türkiye'de son yarım asırda yeni selefci grupların ortaya çıkışında en etkili şahısların başında Seyyid ve Muhammed Kutub kardeşler gelmektedir. Onların bâtil olarak gördükleri geleneğe ve yerleşik inançlara karşı giriştikleri mücadele, etkisini Türkiye'de de göstermiş ve çok sayıda takipçileri olmuştur. Ayrıca Muhammed Kutub düzenli olarak Türkiye'ye gelmiş, yılın belli zamanlarını İstanbul'daki ikametgâhında geçirmiş ve burada pek çok konferans ve toplantıya katılmıştır. Muhammed Kutub, İslâm tarihine eleştirel yaklaşan yazarların başında gelmekle birlikte, genelde Osmanlı tarihini parantez içine alarak değerlendirmeye tâbi tutmuş, Osmanlı'nın İslâm'a yaptığı hizmetleri inkâr etmemiş, hatta konuşmalarında kendisini bir Osmanlı gibi gördüğünü ifade etmiştir. Bunun bir yansıması olarak çocuklarının Türkçe'yi öğrenmesi ve Türk kültürünü yakından tanınması için gayret sarf etmiştir.

24 Lacroix, *Awakening Islam*, s. 204; *Zemenü's-Sahve*, s. 272.

25 Lacroix, *Awakening Islam*, s. 230, dn. 201; *Zemenü's-Sahve*, s. 307; Lacroix, Muhammed Kutub'un Suudi Arabistan'a 2009'da döndüğünü söylemektedir.

26 *Bosna Hersek Katliamı*, çev. Hüseyin Aras (İstanbul: Tevhid Yayınları, 1998).

27 Steve Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001* (New York: The Penguin Press, 2004), s. 85, 155.

28 Suud Abdullah el-Kahtânî, "Hel Nahnü müslimûn", *er-Riyad* (04.10.2004), <http://www.alriyadh.com/13094>.

Muhammed Kutub yukarıda zikrettiğimiz kitapların dışında pek çok kitap kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Kur'an araştırmaları alanında *Keyfe nekraü'l-Kur'an*,²⁹ *Dirâsât Kur'âniyye*³⁰ ve *La Ye'tüne bi-mislih*³¹; İslâm sanatı ve sosyal bilimlerin İslâmleştirilmesi hakkında *Menhecü'l-fenni'l-İslâmî*,³² *Havle't-tefsîri'l-İslâmî li't-târih*,³³ *Keyfe nektübüt-târîhe'l-İslâmî* ve *Havle't-ta'sîli' İslâmî li'l-ulûm ictimâiyye*,³⁴ dünyada son zamanlarda meydana gelen olaylar, küreselleşme ve İslâmî hareketler hakkında *es-Sahvetü'l-İslâmiyye*, *Rü'ye İslâmiyye li-ahvâlil-âlemi'l-muâsır*,³⁵ *Helümme nahruc min zulumâti't-tih* (1415/1993), *Keyfe ned'u'n-nâs*³⁶ ve *el-Müslimûn ve'l-avleme*.³⁷

Kendisine Allah'tan rahmet diliyoruz.

Hilal Görgün

(Dr., TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)

29 *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım*, çev. Bekir Karlığa (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1983).

30 *Kur'an Araştırmaları: Mekki Ayetler*, çev. Akif Nuri (İstanbul: Fikir Yayınları, 1981); *Kur'an Araştırmaları: Medeni Ayetler*, çev. Mehmet Ün (İstanbul: Fikir Yayınları, 1984).

31 *Benzerini Getiremezler*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2007).

32 *İslam Düşüncesinde Sanat*, çev. Akif Nuri (İstanbul: Fikir Yayınları, 1979).

33 *İslami Açından Tarihe Bakışımız*, çev. Talip Özdeş (İstanbul: Risale Yayınları, 2007); *İslami Tarih Yorumu*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2013).

34 *Sosyal Bilimlerin İslami Temelleri*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları 2013).

35 *Çağdaş Dünyaya İslami Bakış*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2013);

36 *Nasıl Davet Edelim?* çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2007);

37 *Küreselleşme ve Müslümanlar*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2013).